

УДК 330.341.42

Зовнішньоекономічна діяльність

Кисельова О.М., д-р екон. наук, головний науковий співробітник
Інституту економіки та прогнозування НАН України

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Розглядається актуальна проблема вдосконалення механізмів державного управління в сфері зовнішньоекономічної діяльності. З використанням вибіркового методу та методу порівняльного аналізу проаналізовано структуру експортно-імпорتنних операцій, виявлено основні тенденції в розвитку зовнішньоекономічної діяльності та фактори, що негативно впливають на її стан. Розкриваються причини втрати експортного потенціалу та окреслюються шляхи вдосконалення державних регуляторів у сфері зовнішньоекономічної діяльності¹.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, митна політика, нетарифне регулювання.

В умовах посилення транснаціонального характеру світової економіки основним вектором в розвитку зовнішньоекономічної діяльності країн, що розвивають свою економіку, є інтеграція та входження до економіко-політичних союзів, вільних економічних зон, приєднання до регіональних угод або інших подібних союзів чи угруповань. Інтеграція відбувається шляхом відповідної гармонізації національного законодавства, національних правових систем на засадах єдиних загальновизнаних норм і стандартів, з одночасним посиленням національної безпеки. Перебувати осторонь інтеграційних процесів в умовах сьогодення не може практично жодна країна, оскільки з цими процесами щільно пов'язані питання прискорення зовнішньоекономічної діяльності та міжнародної торгівлі, освоєння нових ринків, нарощування економічного потенціалу і навіть питання оборонної та економічної безпеки.

На етапі входження країн у світову економічну систему посилюється роль держави в управлінні економікою та соціальним розвитком, зростає потреба у всеохоплюючому аналізі та вивченні фінансового стану інших держав, що належать до того чи іншого інтеграційного угруповання, їхніх потреб у виробництві окремих товарних груп, зіставленні показників розвитку країни з іншими країнами, визначенні пріоритетних напрямів здійснення зовнішньоекономічної діяльності, спрямованих на розвиток національних економічних систем і багато інших питань, пов'язаних із розвитком зовнішньоекономічних зв'язків.

Упродовж 1995–2008 рр. в Україні відбулося становлення економіки відкритого типу та визначилася висока залежність країни від здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Цей фактор обумовлює високу вразливість економіки України від зовнішньоекономічних зв'язків, що підвищує вимоги України до стратегічних партнерів серед учасників світового співтовариства.

Україна проголосила стратегічним напрямом свого розвитку інтеграційний до країн Євросоюзу. Водночас за такого вибору та залучення до системи світового розподілу

¹ Публікацію підготовлено за виконання НДР "Розробка модельного апарату оцінки макроекономічного ефекту участі України у інтеграційних процесах" (№ держреєстрації 0112U006179).

праці виявилася неготовність України забезпечувати економічний розвиток держави на високому конкурентоспроможному рівні. Завдання щодо утримання динамічного розвитку національної економіки на інноваційному шляху розвитку поставило певні вимоги та визначило пріоритети щодо здійснення зовнішньоекономічної політики, зокрема, щодо забезпечення належного рівня конкурентоспроможності на зовнішніх ринках сучасної високотехнологічної продукції з одночасним посиленням національної безпеки та захистом національного товаровиробника.

Захищеності вітчизняного ринку, стимулюванню інноваційного шляху розвитку повинна сприяти митна та податкова політика держави, яку можливо розглядати як систему принципів, напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів і безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі. Напрями цієї політики та конкретні рішення багато в чому залежать від політичного курсу розвитку держави, існуючих програм державотворення та соціального розвитку, а також від обраного місця країни в оточуючому міжнародному середовищі. На жаль, останнім часом політики не надто послідовні щодо обраного інтеграційного курсу України, терези коливаються між проголошеним спрямуванням до Євросоюзу та Євразійським союзом, до складу якого увійшла більшість країн СНД.

Невизначеність політичного курсу України у сфері зовнішньоекономічної діяльності гальмує підготовку програмних документів щодо розвитку економіки країни та встановлення дієвих регуляторів митної та податкової політики і негативно впливає на стан розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Реальний стан розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні тривалий час залишається незадовільним. За даними Держстату України експорт-імпорт товарів в Україні загалом та за регіонами за 2006–2011 рр. має стійку тенденцію негативного сальдо торговельних операцій, тобто перевищення обсягів імпорту над експортом (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка обсягів експорту-імпорту товарів за 2006–2011 рр., млн дол. США

Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Експорт, млн дол. США	38367,7	49248,1	66967,3	39695,7	51402	68394
% до попереднього року	112,7	124,8	135,8	74,2	129,5	133,0
Індекс інфляції	11,6	16,6	22,3	12,3	9,1	4,6
Імпорт, млн дол. США	45034,5	60669,9	85535,3	45433,1	60742	82608
% до попереднього року	136,6	134,7	141,1	53,1	133,7	136,0
Сальдо, млн дол. США	-6666,8	-11421,8	-18568	-5737,4	-8337	-14214
% до попереднього року	-	171,3	162,6	30,9	145,3	170,5

Джерело: складено за даними Держкомстату України за відповідні роки.

Упродовж 2006–2011 рр. темпи зростання обсягів імпортних операцій перевищували темпи зростання обсягів експортних операцій у середньому на 5–7 в. п. у рік. Довготривала тенденція від'ємного сальдо торговельного балансу свідчить про незбалансованість зовнішньоекономічної політики держави та необхідність вжити відповідних заходів.

У розрізі регіонів найбільша сума від'ємного сальдо торговельного балансу товарів спостерігалася, за даними 2009 р., по м. Києву – 13698,8 млн дол. США (обсяг імпорту по м. Києву становив 45,2% до загального обсягу імпорту товарів по Україні), Одеській області відповідно – 1155,6 млн дол. США (5,7%), Київській облас-

ті – 1130,1 млн дол. США (4,8%), Львівській області – 828,5 млн дол. США (3,6%). Дещо виправилася ситуація по Харківській області, де від’ємне сальдо становило 143,9 млн дол. США, або скоротилось майже у 8 разів порівняно з 2006 р. Для промислово розвинених регіонів розрив в обсягах експортно-імпорتنних операцій менший, ніж у інших регіонів, що пояснюється здійсненням експортних операцій.

В обороті послуг спостерігається стабільно позитивне сальдо експортно-імпорتنних операцій. Так, експорт послуг у 2007 р. становив 9038,9 млн дол. США, сальдо – 4058,3 млн дол. США. В 2010 р. експорт послуг по Україні становив 11759 млн дол. США, імпорту – 5448 млн дол. США, позитивне сальдо – 6311 млн дол. США. Приріст позитивного сальдо в обороті послуг у 2010 р. забезпечили 14 областей із 25 та міста Київ і Севастополь. Найбільші суми приросту позитивного сальдо обороту послуг забезпечили Автономна Республіка Крим, Київська, Миколаївська та Одеська області, міста Київ та Севастополь.

Однак позитивне сальдо від здійснення послуг не перекидає постійно зростаюче від’ємне сальдо від експорту-імпорту товарів.

Так, за імпортними поставками в Україну, за даними Держкомстату України за 2011 р., було завезено товарів на 82607 млн дол. США, з яких близько 34,6%, або 28604 млн дол. США, припадає на паливно-енергетичні ресурси; машини, устаткування та транспорт – відповідно 24,2%, або 20018 млн дол. США; продукцію хімічної промисловості – 15,2%, або 12519 млн дол. США; метали та вироби з них – 7,0%, або 5697 млн дол. США (табл. 2).

Таблиця 2

Імпортні операції в розрізі окремих товарних груп у 2007–2011 рр., млн дол. США

Код товарної групи *	Обсяги імпорту товарів в Україну									
	2007	2008	2009	2010	2011	% до 2007 р.	% до 2008 р.	% до 2009 р.	% до 2010 р.	
1–24	4092	6457	4936	5762	6346	155,1	98,3	128,6	110,1	
25–26	1296	2610	1056	1525	1424	109,9	54,6	134,8	93,4	
27	16499	19478	14639	19603	28604	173,4	146,9	195,4	145,9	
28–40	8728	11437	7983	10103	12519	143,4	109,5	156,8	123,9	
41–43	159	233	124	177	200	125,8	85,9	161,3	112,9	
44–49	1897	2381	1654	1999	2229	117,5	93,6	134,8	111,5	
50–67	1705	2631	1703	2465	2350	137,8	89,3	137,9	95,3	
68–70	992	1277	635	889	1156	116,5	90,5	182,0	130,0	
71–83	4743	6391	2836	4431	6440	135,8	100,8	227,1	145,3	
84–90	19764	26680	9072	12689	20018	101,3	75,0	220,7	157,7	
91–97	960	2128	520	712	899	93,6	42,2	172,9	126,3	
Усього	60836	81701	44999	60052	82607	135,8	101,1	183,6	137,6	

Примітка: *1–24 – продукція сільського господарства та продовольчі товари; 25–26 – мінеральні продукти; 27 – паливно-енергетичні товари; 28–40 – продукція хімічної промисловості; 41–43 – шкірсировина, хутро та вироби з них; 44–49 – деревина та целюлозно-паперові вироби; 50–67 – вироби легкої промисловості (взуття, текстильні вироби); 68–70 – вироби із каміння, скла, кераміки; 71–83 – метали та вироби з них; 84–90 – машини, устаткування та транспорт; 91–97 – інші товари.

Джерело: за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

Упродовж 2007–2011 рр. спостерігається уповільнення темпів споживання товарів групи 1–24 (продовольчих товарів та продукції сільського господарства) та виробів легкої промисловості (див. табл. 2). Стабільно зростаючими темпами в Україну ввозяться енергоносії; продукція хімічної промисловості; шкірсировина, хутро та вироби з них; вироби з каміння, скла, кераміки; метали та вироби з них; машини, устаткування та транспорт.

Оснoву експорту товарів з України, за даними Держкомстату України за 2011 р., становили метали та вироби з них – 22113 млн дол. США, або 32,3% до загального обсягу експорту товарів за цей період; машини, устаткування та транспорт – відповідно 11894 млн дол. США, або 17,4%; продовольчі товари та продукція сільського господарства – 12804 млн дол. США, або 18,7%; продукція хімічної промисловості – 6329 млн дол. США, або 9,3%; паливно-енергетичні товари – 5691 млн дол. США, або 8,3%; мінеральні продукти – 4569 млн дол. США, або 6,7%; деревина та целюлозно-паперові вироби – 2183 млн дол. США, або 3,2%.

Протягом 2006–2010 рр. Україна експортувала в основному: продукти рослинного походження – 5,1% до загальної суми експортних операцій в цілому по Україні, в тому числі зернові культури – 3,5%; жири та олії – 2,5%; харчові продукти – 3,6%; мінеральні продукти – близько 10%; хімічну продукцію – 8,8%; недорогочінні метали та вироби з них – близько 43%, з яких чорні метали становлять 34% та вироби з чорних металів – 6%; механічне обладнання та машини – 8,7%.

У структурі національного експорту найбільша частка припадає на продукцію з низькою часткою доданої вартості – конструкційні матеріали, напівфабрикати, при цьому надзвичайно низьким залишається рівень реалізації інноваційної продукції – близько 5%, що обумовило "сировинну" спрямованість вітчизняного експорту.

Таблиця 3

Експортні операції в розрізі окремих товарних груп
у 2007–2011 рр., млн дол. США

Код товарної групи*	Обсяг експорту товарів з України								
	2007	2008	2009	2010	2011	% до 2007 р.	% до 2008 р.	% до 2009 р.	% до 2010 р.
1–24	6285	10831	9515	9936	12804	203,7	118,2	134,6	128,9
25–26	1645	2937	1769	3070	4569	277,8	155,6	258,3	148,8
27	2630	4109	2131	3661	5691	216,4	138,5	267,1	155,4
28–40	5048	6043	3078	4164	6329	125,4	104,7	205,6	152,0
41–43	395	360	178	174	168,4	42,6	46,8	94,6	96,8
44–49	1595	1675	1477	1769	2183	136,9	130,3	147,8	123,4
50–67	1139	1163	857	911	1073	94,2	92,3	125,2	117,8
68–70	359	455	285	399	549	152,9	120,7	192,6	137,6
71–83	20788	27634	12901	17407	22114	106,4	80,0	171,4	127,0
84–90	8482	10929	6888	9183	11894	140,2	108,8	172,7	129,5
91–97	896	831	313	419	838	93,5	100,8	267,7	200,0
Усього	49262	66967	39308	51019	68409	138,9	102,2	174,0	134,1

Примітка: *1–24 – продукція сільського господарства та продовольчі товари; 25–26 – мінеральні продукти; 27 – паливно-енергетичні товари; 28–40 – продукція хімічної промисловості; 41–43 – шкірсировина, хутро та вироби з них; 44–49 – деревина та целюлозно-паперові вироби; 50–67 – вироби легкої промисловості (взуття, текстильні вироби); 68–70 – вироби із каміння, скла, кераміки; 71–83 – метали та вироби з них; 84–90 – машини, устаткування та транспорт; 91–97 – інші товари.

Джерело: за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

Позитивно зростаючу динаміку упродовж 2007–2011 рр. забезпечив експорт продукції сільського господарства та продовольчих товарів: продукції хімічної промисловості; деревини та целюлозно-паперових виробів; металів та виробів з них; машин, устаткування та транспорту (табл. 3).

Порівняльний аналіз доводить, що найбільше від'ємне сальдо від здійснення експортно-імпортних операцій спостерігається щодо паливно-енергетичних ресурсів, зокрема, за даними 2011 р., – 11382 млн дол. США; машин, устаткування та транспорту (вагому частку серед яких становлять автомобілі) – 8124 млн дол. США;

продукції хімічної промисловості – 6190 млн дол. США; легкої промисловості – 1277 млн дол. США.

Водночас практично еквівалентний обмін здійснюється по групі товарів "деревина та целюлозно-паперові вироби".

Позитивне сальдо експорту-імпорту товарів у 2011 р. забезпечили мінеральні продукти в сумі 3145 млн дол. США; продовольчі товари та продукція сільського господарства – 6458 млн дол. США.

Отже, в сфері зовнішньоекономічної діяльності стосовно ввезення паливно-енергетичних ресурсів, машин, устаткування та транспорту, продукції хімічної, легкої промисловості склалася критична ситуація, яку неможливо виправити без активного втручання держави.

У структурі імпорту послуг упродовж 2006–2010 рр. переважали транспортні послуги – 19,3% до загального обсягу імпорту послуг у 2009 р. загалом по Україні; фінансові послуги – 25,5%; реклама, вивчення ринку, опитування громадськості – 19,6%, послуги в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях – 17%. Водночас науково-дослідні та дослідно-конструкторські послуги, що забезпечують інноваційний розвиток країни, становили лише 6,9% до загального обсягу імпорту послуг в цілому по Україні.

Низький рівень споживання імпортованих інноваційних послуг свідчить про негативні структурні зрушення внутрішнього ринку, його спрямованість на сировинні галузі з низькою часткою обробки, витіснення імпортом вітчизняних виробників у галузях виробництва товарів народного споживання.

Аналіз географічної структури експорту-імпорту товарів за 2006–2009 рр. висвітлив низку проблем щодо здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Так, продовжується стійка тенденція від'ємного сальдо торгівлі з країнами СНД, хоча останнім часом спостерігаються певні зрушення щодо скорочення значень від'ємного сальдо. Зокрема, в 2006 р. від'ємне сальдо становило 7761,2 млн дол. США, у 2007 р. – 7382,3 млн дол. США, у 2008 р. – 10211,5 млн дол. США, у 2009 р. – 6219,7 млн дол. США.

Від'ємне сальдо торговельного балансу з Америкою в 2009 р. становило 1073,7 млн дол. США – це найгірший показник за 1996–2009 рр., постійне від'ємне сальдо склалося з Австралією та Океанією, країнами ЄС, Європою. Щодо країн Азії та Африки спостерігаються позитивні тенденції зовнішньоекономічної діяльності та постійно зростає позитивне сальдо. Стосовно надання послуг спостерігається тривале позитивне сальдо експортно-імпортованих операцій. Зокрема, з країнами СНД позитивне сальдо послуг в 2009 р. становило 3039,4 млн дол. США, в основному це послуги з транспортування енергоносіїв; з Європою – 296 млн дол. США, з країнами Азії та Африки – відповідно 123 та 121 млн дол. США, з Америкою – 667 млн дол. США.

Аналіз стану здійснення зовнішньоекономічної діяльності та її впливу на економічний розвиток країни виявив диспропорції, що мають стабільну негативну тенденцію. Так, за дослідженнями О.Сгорова та І.Бережнюка ефективна частина імпорту у внутрішньому споживанні не повинна перевищувати 30%, а у складі ВВП – 50% [1]. Їхня думка узгоджується з висновками міжнародних експертів. Разом із тим тенденції в структурі внутрішнього споживання останнім часом досягли гранично допустимих значень. Так, частка експорту товарів та послуг у складі ВВП упродовж 2006–2009 рр. становила 42–43%, тоді як імпорт товарів та послуг становив 45–46%, а у 2008 р. досягав критичного значення 51,1% (рис. 1). У 2011 р. зазначені диспропорції збільшилися, частка імпорту товарів і послуг у ВВП становила 53,8%, тоді як експорт товарів і послуг становив 48,7%, що свідчить про подальший стрімкий розвиток негативних тенденцій в економіці, зростаючу залежність внутрішнього ринку від імпортованих поставок і занепад власного виробництва товарів. Можна також вказати про неготовність вітчизняної економіки задовольняти потреби громадян у споживчих товарах.

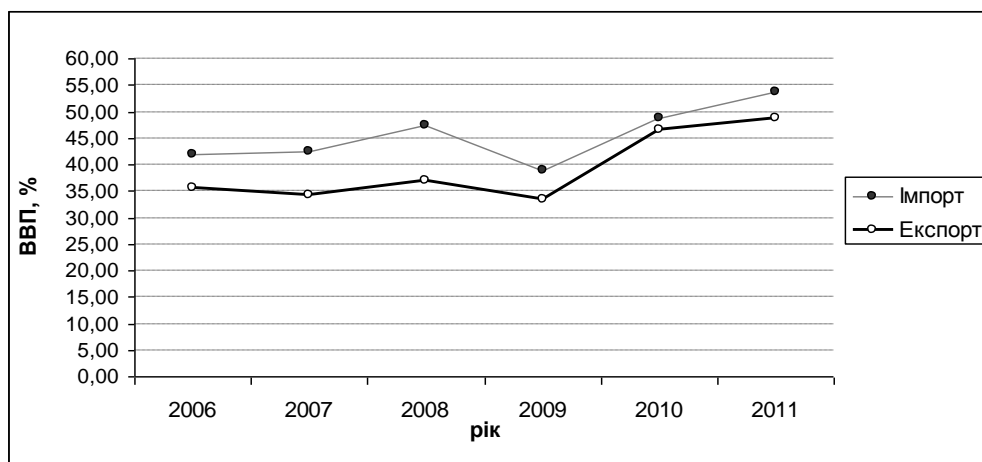

Рис. 1. Частка експорту-імпорту товарів у складі ВВП

Джерело: за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

Урівноваження негативних зовнішньоекономічних тенденцій здійснюється за допомогою багатьох чинників, серед яких найважливішим є нарощування експортного потенціалу.

За визначенням Європейської економічної комісії ООН, для досягнення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки повинні виконуватись такі умови:

- експортери зберігають або збільшують свою частку на зовнішніх ринках;
- на продукцію з високою доданою вартістю та сучасні технології припадає постійно зростаюча частка експорту;
- збільшується середня питома вартість експорту країни.

Динаміка розвитку зовнішньоекономічної діяльності, зокрема тенденції в зовнішньоторговельному обороті, підтверджують, що Україна не відповідає наведеним вимогам і втрачає свої позиції щодо експортного потенціалу.

В Україні на якість, собівартість продукції та її експорт негативно впливають використання застарілих технологій, низький рівень оновлення основних засобів (у базових галузях оновлення практично не відбувається, зношення основних фондів у 2011 р. становило понад 70%, а на транспорті – понад 90%), зростання цін на енергоносії при використанні енергомісткого устаткування, породжуючи сировинну залежність українського експорту. Проблема ускладнюється "споживацькою" структурою імпорту, занепадом української економіки.

Згідно з висновками Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) [2] основними причинами негативних тенденцій у зовнішньоекономічній діяльності України є :

- незадовільна робота органів влади;
- низька ефективність законодавства;
- відсутність послідовної державної стратегії і політики;
- низька прозорість та ефективність виконання урядових рішень, судової системи;
- високий рівень корупції;
- неналежний рівень захисту особистих свобод і приватної власності людини;
- дотації бюджету;
- недосконалість структури бюджету;
- неефективна податкова політика;
- катастрофічна ситуація щодо регулювання у сфері конкуренції та інші чинники.

Владні інститути в Україні, як відзначалося ВЕФ, поки що є найбільш слабкими чинниками у формуванні конкурентоспроможної держави.

Погоджуючись із наведеними вище висновками, водночас слід зауважити, що, на наш погляд, серед внутрішніх чинників, які негативно впливають на стан зовнішньоекономічної діяльності в Україні, основними є відсутність загальнонаціональної програми розвитку зовнішньоекономічної діяльності, невизначеність побудови стосунків з Євросоюзом та Євразійським союзом, а звідси і напрямів структурної перебудови базових галузей економіки, відсутність дієвих регуляторів з питань митної та податкової політики. Тобто Україна до цього часу продовжує хаотичний рух та пошуки свого власного місця в міжнародній спільноті і на цьому тлі втрачає дорогоцінний час для відродження власної економіки та власного добробуту, поступово наближаючись до прірви.

Беручи до уваги стислий аналіз зовнішньоекономічної діяльності, в Україні в цій сфері потребують вирішення такі питання.

1. Усунення дисбалансу між обсягами експорту-імпорту товарів та послуг. Насамперед слід здійснити інвентаризацію категорій товарів імпорту, виділити групу товарів, що належать до споживчих і які мають в Україні власну виробничу базу для їхнього виготовлення та можуть бути замінені вітчизняними. Перш за все це стосується побутових товарів, товарів легкої промисловості та харчових продуктів. З метою обмеження імпорту зазначеної категорії товарів необхідно передбачити програму підтримки вітчизняних товаровиробників та ввести відповідні нетарифні та податкові механізми скорочення споживчого імпорту. Така програма має бути довгостроковою, з поетапним заміщенням споживчого імпорту вітчизняними товарами високої якості.

2. Скорочення обсягів імпорту до науково обґрунтованих пропорцій (до 30% у складі ВВП) і передбачити зростання імпорту залежно від зростання ВВП у відповідних пропорціях.

3. Забезпечення приросту частки конкурентоспроможних експортоорієнтованих товарів у загальних обсягах експорту, збільшуючи в цій групі частку товарів високотехнологічних із високим ступенем доданої вартості. Зазначене вимагає значних зусиль держави щодо структурної перебудови базових галузей економіки, виділення групи пріоритетних товарів, на які є попит на міжнародних ринках і реальні можливості їхнього виготовлення в Україні на сучасній високотехнологічній основі з дотриманням вимог міжнародних стандартів якості. Цей захід вимагає відповідної бюджетної підтримки, запровадження дієвих державних регуляторів і також має довготривалий період реалізації. Частково на вирішення цієї проблеми спрямований проект Закону України "Про державну фінансову підтримку експортної діяльності" [3].

4. Заміна структури надання послуг, збільшення при цьому частки послуг із високим рівнем висококваліфікованої праці, зокрема, у сфері наукових розробок, освітніх, медичних та оздоровчих. Щодо імпорту послуг переглянути його структуру в напрямі підтримання послуг інноваційного спрямування.

5. У законодавчій сфері ухвалити законодавчий документ щодо переходу до системи прогнозування та планування зовнішньоекономічної діяльності на основі довгострокової програми розвитку країни, в зв'язку з чим прискорити розгляд та ухвалення Верховною Радою України проекту Закону України "Про державне стратегічне планування в Україні" [4].

6. Перегляд існуючих і встановлення ефективних податкових регуляторів зовнішньоекономічної діяльності.

Основними регуляторами зовнішньоекономічної діяльності є митно-тарифне регулювання. Однак переважна кількість ставок мита регулюється міжнародними договорами. Зокрема, з приєднанням України до Світової організації торгівлі (СОТ), в законодавство України було імплементовано норми та принципи угод багатосторонньої транснаціональної торговельної системи – Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) та введено в дію ставки ввізного мита, передбачені зобов'язаннями

України. Це зумовило значну лібералізацію ставок мита. Зокрема, суттєво знижено кількість ставок, які мають заборонний характер. Кількість товарних підкатегорій, на які ставки ввізного мита встановлено понад 15%, зменшилась на 24%. Усього внаслідок запровадження нового підходу до ставок ввізного мита, визначених Протоколом про вступ України до СОТ, знижено понад 2500 тарифних ставок [5]. Суттєво знизився середньоарифметичний рівень ставок ввізного мита по окремих товарних групах. Таким чином, можливості України щодо тарифного регулювання та запровадження підвищених ставок ввізного мита обмежені зобов'язаннями, взятими Україною та запровадженими в Митному тарифі України.

Через це перспективними напрямками вдосконалення податкового регулювання залишаються регулювання внутрішнього оподаткування суб'єктів ЗЕД, а також нетарифне регулювання, посилення контролю за роботою Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі про застосування антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів та застосуванням особливого виду мита. Зокрема, слід переглянути численні податкові пільги та преференції, встановлені в Податковому та в Митному кодексах України [6, 7], що встановлені для окремих суб'єктів ЗЕД, проаналізувати зовнішньоекономічні операції, за здійснення яких застосовуються митні та податкові преференції щодо ПДВ, акцизного податку та інших податків, і звести до мінімуму обсяги пільгового оподаткування. Такі дії одночасно вирішують декілька проблем: спрощують адміністрування податків і забезпечують додаткові надходження коштів до бюджету.

Слід зазначити, що на якість митно-тарифного регулювання опосередковано впливає залежність формування доходної частини бюджету від стану надходжень податків, що справляються з суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності під час перетину товарами митного кордону України. Так, в окремі періоди частка митних платежів у складі доходної частини бюджету досягала 40–50%, що посилювало фіскальну спрямованість митних платежів. Однак призначення митних платежів насамперед стосується регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Захоплення фіскальною функцією під час справляння митних платежів негативно впливає на роботу митних органів, яким доводяться планові завдання щодо надходження коштів до бюджету, що відволікає адміністративний ресурс від виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням митної безпеки, та інших. Тому слід вжити низку заходів законодавчого та адміністративного плану щодо звільнення митних органів від виконання ними фіскальної функції, а також передбачити компенсатори для бюджету.

Компенсацію втрат податкових надходжень від можливого скорочення обсягу імпорتنних поставок можливо здійснити через систему внутрішнього оподаткування. Зокрема, ретельного дослідження та вивчення вимагає питання обґрунтованості обсягів податкового навантаження на окремі галузі та платників податків. Актуалізується питання урівноваження податкового навантаження на сфері промисловості, фінансових послуг, транспорт, сільське господарство. *Проте питання податкового тиску в галузевому розрізі та в розрізі податків статистика сьогодні не досліджує, а державні органи контролюють лише стан сплати податкових платежів платниками податків, при цьому галузевий аспект щодо проблем пільгового оподаткування, бюджетного відшкодування під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності, платіжної дисциплін, тощо не контролюється.* На жаль, для масштабного дослідження питання диспропорцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності на сьогодні не вистачає статистичних даних. До цього часу не ведеться статистика в розрізі галузей економіки щодо впливу окремих податків. Відсутня також статистика щодо кількості та суми податкових пільг, котрі протягом року отримала та чи інша галузь економіки. Загальна інформація про суму податкового навантаження на галузь не дає можливості сформулювати виважену податкову політику в базових галузях економіки щодо оподаткування такими важливими податками, як податок на прибуток, ПДВ, акцизний податок тощо. Крім того, відсутність вказаної статистичної інформації не дозволяє встановити дієвий державний контроль за станом оподаткування в галузях

економіки, відстежувати вплив податкових регуляторів на структурні зрушення в економіці, формування інвестиційного ресурсу (в тому числі коштів, що залишаються в галузі внаслідок використання податкових пільг).

Отже, стан здійснення зовнішньоекономічної діяльності в Україні упродовж тривалого часу залишається незадовільним. Довготривала тенденція перевищення обсягів імпорتنих поставок над експортними негативно впливає на платіжний баланс та розвиток економіки загалом. Імпорتنі поставки в Україні мають переважно споживче спрямування, а експортні – сировинну спрямованість із низькою часткою товарів з високим рівнем доданої вартості. Частка імпорту у складі ВВП досягла критичного значення і в 2011 р. перевищила 50% рубіж. Щодо ввезення паливно-енергетичних ресурсів, машин, устаткування та транспорту, продукції хімічної, легкої промисловості необхідно вносити корективи стосовно ефективності їхнього споживання. Назріла нагальна необхідність державного втручання в регулювання зовнішньоекономічної діяльності на основі ухвалення довгострокової державної програми розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Такий документ має вирішити питання усунення дисбалансу в здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, дотримання оптимальних пропорцій експортно-імпорتنих операцій у складі ВВП, підвищення обсягів експортних операцій і збільшення в них частки товарів із високим рівнем доданої вартості; вдосконалення структури експорту послуг і збільшення в ній наукомістких послуг; вдосконалення механізмів митно-тарифного регулювання, створення умов для забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки України.

Список використаних джерел

1. *Бережнюк І.Г.* Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти : монографія / І.Г.Бережнюк. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2009. – 543 с.
2. *Шевченко Л.Г.* Оцінка конкурентоспроможності національної економіки / Л.Г.Шевченко, І.М. Карамбович // Вісник Академії митної служби України. – 2008. – № 1(37). – С. 48–54.
3. Проект Закону України "Про державну фінансову підтримку експортної діяльності" [Електронний ресурс] // офіц. сайт Верховної Ради України. – Доступний з : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=41627&pf35401=226342>.
4. Проект Закону України "Про державне стратегічне планування" [Електронний ресурс] // офіц. сайт Верховної Ради України. – Доступний з : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=41685&pf35401=209840>.
5. *Макаренко А.В.* 2009 – митниця в умовах кризи / А.В.Макаренко. – К. : Панорама, 2010. – С. 432.
6. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // офіц. сайт Верховної Ради України. – Доступний з : <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>>.
7. Митний кодекс України [Електронний ресурс] // офіц. сайт Верховної Ради України. – Доступний з : <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/92-15>>.

*Надійшла до редакції
30.07.2012 р.*